

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-160-172>

УДК 377.13

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9262-2311>

Світлана Толочко,
доктор педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України
м. Київ

ВИЗНАЧЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті репрезентовано результати констатувального етапу експерименту за темою «Аксіологічні засади формування екологічної компетентності школярів», проведеного на базі експериментальних закладів загальної середньої освіти Чернігівської області (Ніжин).

Мета та завдання – на основі проведення експериментально-практичного етапу дослідження проаналізувати стан розроблення аксіологічних засад екологічної компетентності школярів, обґрунтувати її ціннісне підґрунтя та визначити шляхи формування. Для досягнення мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (аналіз, синтез, систематизацію, класифікацію, порівняння та узагальнення) для визначення стану сформованості екологічної компетентності школярів, обґрунтування ціннісних засад означеного процесу та подальшого аналізу наявного науково-методичного і навчального забезпечення.

Для опитування використано анкету щодо стану сформованості екологічної компетентності, яка складалася з 10 питань за тематичними блоками: ранжування ціннісних пріоритетів школярів щодо виявлення глобальних проблем (запитання 1–2); щодо виявлення регіональних проблем (запитання 3–4); опитування на запитання анкети щодо стану сформованості екологічної компетентності (запитання 5–10). Застосування анкетування школярів як методу дослідження аксіологічних засад формування екологічної компетентності школярів визначило такі основні положення. За результатами аналізу існуючих проблем у світі, які найбільше загрожують майбутнім поколінням, їх умовно поділено на три блоки: біологічна безпека, екологічні проблеми та стан довкілля; суспільні екологічні цінності. Серед найбільших екологічних проблем України респондентами ранжовано винищення рослин і тварин, виснаження природних ресурсів країни, вирубування лісів, накопичення промислових та побутових відходів, забруднення повітря, забруднення і нестачу поверхневих і підземних вод. Вивчено стан сформованості екологічної компетентності через визначення екологічних цінностей школярів. Виявлено ціннісні засади формування особистості через спонукання (мотивацію) учнів до природоохоронних дій, способи вияву практичної готовності учнів до них, визначено найперспективніші шляхи вирішення екологічних проблем.

Ключові слова: екологічна компетентність, аксіологічні засади, процес формування, освіта сталого розвитку.

© Світлана Толочко, 2021

Вступ. Проблеми формування цінностей і екологічної компетентності неодноразово піднімалися педагогічною наукою і практикою. Однак, ця проблематика демонструє нестачу актуальної мотивації збереження природи й мінімізації впливів на неї, бо, зважаючи на специфіку взаємодії з природою, констатуємо формування в людей радше відчуття впевненості в безкарності, аніж усвідомлення незворотності екосистемної відповіді. Особливо актуальним є усвідомлення природи як цінності і, відповідно, вибір компетентних

способів взаємодії з нею для учнів шкільного віку, коли мотиви збереження природи «заради наступних поколінь людей» практично не діють.

Мета та завдання. На основі проведення експериментально-практичного етапу дослідження проаналізувати стан розроблення аксіологічних засад екологічної компетентності школярів, обґрунтувати її ціннісне підґрунтя та визначити шляхи формування.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (аналіз, синтез, систематизацію, класифікацію, порівняння та узагальнення) для визначення стану сформованості екологічної компетентності школярів, обґрунтування ціннісних засад означеного процесу та подальшого аналізу наявного науково-методичного і навчального забезпечення.

Результати дослідження. Стаття підготовлена за результатами дослідно-експериментальної роботи за темою «Аксіологічні засади формування екологічної компетентності школярів», проведеної на базі експериментальних закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) Чернігівської області (Ніжин).

Для опитування використано анкети щодо стану сформованості екологічної компетентності, яку створено за матеріалами (Н. Анацька [1]; К. Левківська [3]; І. Лозовська [4]; С. Михайлюк [5]; О. Пруцакова, Н. Пустовіт, А. Логінова [7]) в авторському вдосконаленні – 97 % (7-9 класи), яка складалася з 10 питань за тематичними блоками: ранжування ціннісних пріоритетів школярів щодо виявлення глобальних проблем (запитання 1–2); щодо виявлення регіональних проблем (запитання 3–4); опитування на запитання анкети щодо стану сформованості екологічної компетентності (запитання 5–10). До участі в опитуванні було залучено школярів – учнів 7 (132 особи), 8 (135 осіб) та 9 (145 осіб) класів експериментальних ЗЗСО та ЗПО відповідно до укладених угод про творчу співпрацю лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України і ЗЗСО та ЗПО з розроблення теми наукового дослідження «Аксіологічні засади формування екологічної компетентності школярів».

Перше запитання стосувалося визначення існуючих проблем у світі, які, на думку респондентів, найбільше загрожують майбутнім поколінням, із ранжуванням балів від 1 (найменш значуще) до 8 (найбільш значуще). Відповіді розподілилися таким чином: найбільше опитаних – 161/39 % – війни і конфлікти визначили найбільшою проблемою сьогодення; 60/14,5 % – економічні нестатки людства; 58/14 % – забруднення навколишнього середовища; 45/10,5% – вичерпання природних ресурсів. Натомість лише 14 учнів (3,5 %)

вибрали нестачу продуктів харчування; 16/4 % – безробіття; 28/7 % – зростання нерівності між бідними і багатими. Респондентам було запропоновано додати свій варіант відповіді. Результати аналізу, наведені нами нижче, умовно поділено на три блоки: біологічна безпека (Ковід 2019, бактеріологічне забруднення, інфекційні епідемії, низький розвиток медицини, платна медицина), екологічні проблеми та стан довкілля (зміна клімату, глобальне потепління, танення льодовиків, вимирання тварин, викидання сміття в лісі); суспільні екологічні цінності (технологічне майбутнє, імовірна відсутність Інтернету, проблеми з освітою, загроза відсутності людського спілкування, бійки на вулиці) (рис. 1).

Під час відповіді на друге запитання пропонувалося розставити бали характеристикам, що відображають значущість глобальних екологічних проблем. Школярі таким чином дали відповіді на це запитання: 161 учень, що становило 39 %, визначили найважливішим пріоритетом зміни клімату; 87 респондентів (21 %) – знищення видів тварин і рослин; 75 школярів (18 %) – опустелювання, деградацію земель; 62 особи (15 %) – виживання людства на планеті. Зі свого боку 43 опитаних (10,5 %) назвали проблеми з атмосферою Землі в цілому; і стільки ж зазначили, що їх не турбує жодна з перерахованих; 32 школярі (9 %) глобальною екологічною проблемою назвали стоншення озонового шару. Запропонована рубрика анкети «свій варіант відповіді» означила значущі, на думку школярів, проблеми, які нами розподілено на два блоки: біологічна безпека (поява нових вірусів, неконтрольовані віруси, відсутність, нерозробленість вакцини від Ковід 2019); екологічні проблеми та стан довкілля (глобальне потепління, забруднення води та повітря, затоплення Землі) (рис. 2).

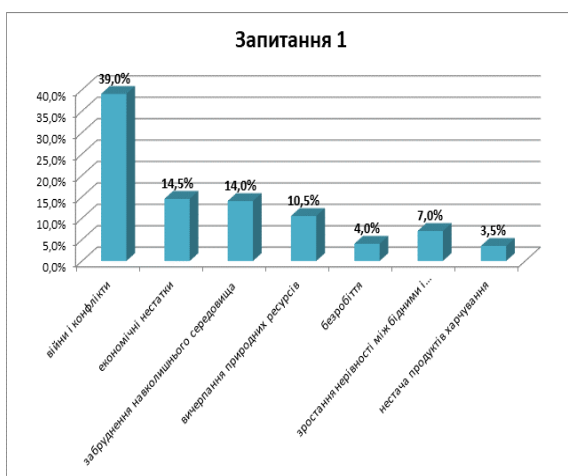


Рис. 1. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів щодо виявлення глобальних проблем за відповідями на 1 запитання анкети

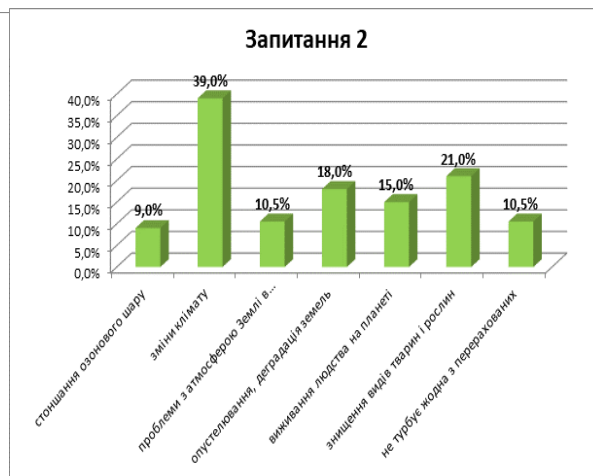


Рис. 2. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів за відповідями на 2 запитання анкети

Для визначення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів щодо виявлення регіональних проблем школярам пропонувалося ранжувати наведені екологічні проблеми України. Найбільша кількість респондентів – 131 учень (32 %) – найзначущішим визначили винищення рослин і тварин; 122 особи (30 %) – виснаження природних ресурсів країни; 90 школярів (22 %) – вирубування лісів. Майже однакова кількість опитаних 78, 79, 76 учасників (19 %) значущими екологічними проблемами України назвали накопичення промислових та побутових відходів, забруднення повітря, а також забруднення і нестачу поверхневих і підземних вод, Чорного й Азовського морів. Найменш значущим було визначено утрату сільськогосподарських угідь – 44/10,5 %. Відповіді респондентів за наданою можливістю додати свій варіант відповіді суголосні тим, котрі було визначено як світові (глобальні), а саме: забруднення вод і лісів, нестача корисних копалин, виснаження ґрунтів, Ковід–2019 (рис. 3). Відповіді на 4 запитання блоку вибіркового запитань щодо визначення екологічних проблем, які існують на території населеного пункту – місця проживання респондентів – було запропоновано розставити їх за вираженістю. Найбільше респондентів – 148 осіб (36 % усіх опитаних) обрали за найбільшу регіональну екологічну проблему засмічення вулиць, відсутність смітників поза жилою зоною; майже однакова кількість учнів – 89 (22 %) та 88 (21,5 %) – назвали забруднення повітря (виробництво, транспорт, спалювання листя) та забруднення водойм (прання в річці, миття автомобілів, викиди нечистот); 48 школярів, що становить 11,5 % – нераціональне використання ґрунтів, а 45 (11 %) – винищення зелених насаджень (вирубування лісів, винищення квітів, витоптування газонів) (рис. 4).

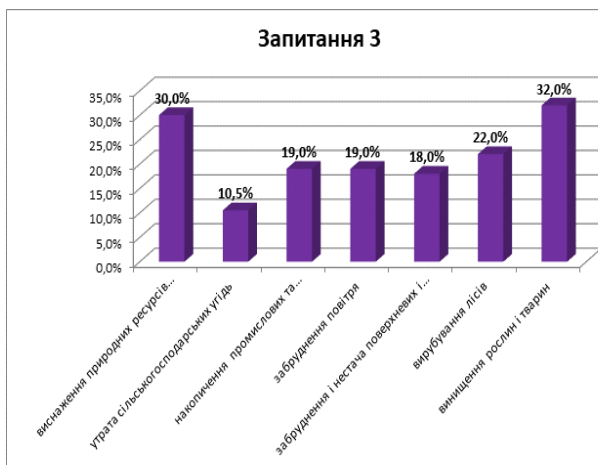


Рис. 3. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів щодо виявлення глобальних проблем за відповідями на 1 запитання анкети

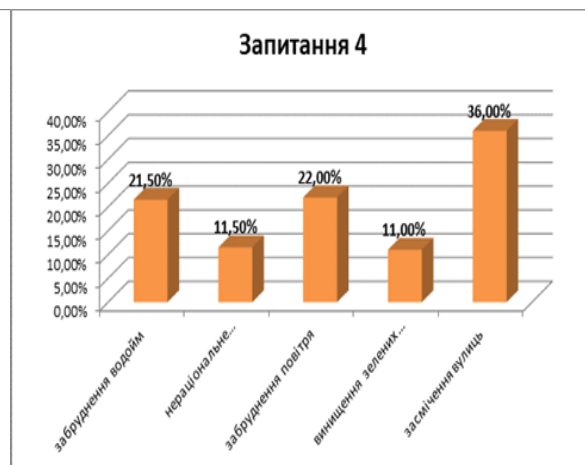


Рис. 4. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів за відповідями на 2 запитання анкети

Відповіді на запитання щодо власного варіанта визначення екологічних проблем населеного пункту (місця проживання респондентів) дають можливість їхнього поділу на три блоки: біологічна безпека (карантинні заходи), екологічні проблеми та стан довкілля (засмічена територія, виснаження ґрунтів, вирубування лісів, забруднення повітря вихлопними газами, спалювання листя, пожежі на торфовищах, велика загазованість), суспільні екологічні цінності (самі люди, велика кількість бездомних тварин).

П'яте запитання стосувалося визначення видів діяльності, зокрема, в школі, які, на думку респондентів, покращили б екологічну вихованість школярів. Надано можливість вибору трьох основних варіантів відповідей: 263 учні (64 %, дві третини всіх опитаних) визначили пріоритетом практичну природоохоронну діяльність – допомогу притулкам для тварин, висадку дерев, підгодовування птахів тощо; 206 школярів (50 %, половина респондентів) – навчально-пізнавальну діяльність – більше уваги до екологічних проблем на уроці; 189 учнів, що становить 46 %, значущими вважають роботу екологічних гуртків, факультативів. Участь в екологічних проєктах вважають доцільною для підвищення екологічної вихованості школярів 177 опитаних (43 %), участь у прибиранні сміття в населеному пункті визначив важливим 161 учень (39 %), а 144 опитаних (35 %) обрали можливість брати участь у науково-дослідницькій роботі. Окрім того, учні додали свій варіант відповіді, який підтверджує значущість ціннісних орієнтирів щодо ставлення до суспільних екологічних проблем: добровільний збір коштів для притулків, волонтерську допомогу з метою покращення життя бездомних тварин (рис. 5). Шосте запитання стосувалося ставлення респондентів до природного довкілля та його збереження з можливістю вибору одного варіанта відповіді. Означене опитування репрезентувало такі результати: найбільша кількість учнів – 144 (35 %) – обрала таку відповідь: «Я бережу довкілля, бо чисте навколишнє середовище забезпечує моє здоров'я»; 103 школярі (25 %) – «Я не байдужий до стану навколишнього середовища, бо воно забезпечує виживання людства»; 58 опитаних (14 %) – «Довкілля викликає позитивні емоції і почуття, і я вже беру участь у діяльності з охорони природи»; 57 школярів (14 %) – «Природні об'єкти мають право на існування незалежно від користі, яку вони приносять людям» (рис. 6).

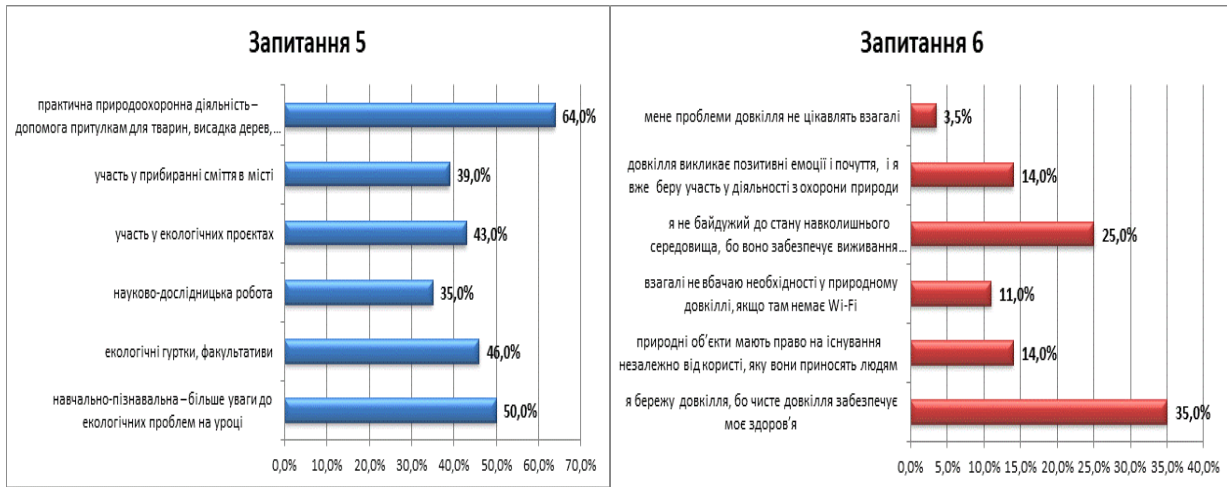


Рис. 5. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 5 запитання анкети

Рис. 6. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 6 запитання анкети

Натомість 43 учнів (11 %) обрали таку відповідь: «Взагалі не вбачаю необхідності у природному довкіллі, якщо там немає Wi-Fi», а 15 школярів (3,5 %) – «Мене проблеми довкілля не цікавлять взагалі».

Значущим в опитуванні було виявлення ціннісних засад формування особистості через спонукання (мотивацію) учнів до природоохоронних дій. Так, у сьомому запитанні пропонувалося із шести варіантів обрати один та обґрунтувати його. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 189 учнів (46 %) зазначили, що до природоохоронних дій їх спонукає усвідомлення того, що природа перебуває в небезпеці та потребує допомоги й захисту; 145 школярів (35 %) – зацікавленість самими заходами, бо вони відповідають їхнім уподобанням; 30 опитуваних (7 %) – намагання повірити в себе та свої вміння щодо збереження природи; 28 учнів (7 %) бере участь за компанію; 20 школярів (5 %) – бажання заслужити такою роботою авторитет, прихильність, повагу інших людей (рис. 7). Запропонований варіант відповіді «Намагання виконати вимогу дорослих» не обрав жодний із опитаних учнів. Показовими щодо обґрунтування відповідей були такі вислови школярів: «Усвідомлення того, що природа перебуває в небезпеці та потребує допомоги й захисту, бо, крім нас, їй немає кому допомогти», «Якщо і далі будемо нехтувати навколишнім середовищем, то через декілька років ми не зможемо нормально жити», «Якщо ми не будемо зберігати природу, нашим дітям не буде де жити», «Через якийсь період часу життя на нашій планеті буде неможливим через забруднення довкілля», «Ми є частиною природи, тож якщо зникне вона, то й людство теж», «Розуміння, що те, що шкодить природі, завдає непоправних

утрат і людям», «Цікаві роботи, пов'язані з природоохоронними діями», «Захищати землю для наступних поколінь», «Проведення прибиральної толоки», «Знищення рослин задля будівництва на тих ділянках», «Утрата наших чорноземів через виснаження ґрунтів», «Я люблю природу і хочу захисту для неї», «Багато хто на землі не усвідомлює своїх дій та не думає про наслідки», «Наше здоров'я безпосередньо залежить від навколишнього середовища. Ми самі є його частиною, тому не можемо ігнорувати проблеми. Кожен день гинуть тварини. У 2020 році деякі види тварин отримали статус «функціонально вимерли». Це лякає», «Природа все більше страждає від людей, тому їй потрібно захищати від нас самих», «Усвідомленість та мотивування зберегти нашу планету», «Багатьом байдуже, у якому середовищі вони живуть. Те, що навколо нас, відображає наше ставлення до життя», «Треба допомагати тваринам, без нашого захисту вони помруть». Обґрутовуючи потребу працювати разом, учні дають такі власні відповіді: «Приєднаюся до компанії, що прибирає територію за умови, якщо нікуди не спішу», «Разом працювати веселіше». Однак, на жаль, серед опитаних є й такі, котрі писали в анкетах: «Нічого не спонукає до природоохоронних дій» або «Я не беру в цьому участі».

Запитання восьме – у чому проявляється ваша практична готовність до природоохоронних дій – ставило вимогу обґрунтування відповіді. Респонденти означили такі види виявлення практичної готовності: 177 учнів (43 %) найдоцільнішим уважали сприйняття природних об'єктів як екологічних цінностей; 103 школярі (25 %) – власну участь у природоохоронних діях на свій розсуд; 49 опитаних (12 %) уважали доречним використання екологічних знань у природоохоронній діяльності (рис. 8). Індивідуальні відповіді респондентів щодо обґрунтування вибору наданих тез варто поділити за блоками: екологічна етика («Моя практична готовність до природоохоронних дій полягає в тому, що я сприймаю природні об'єкти як екологічну цінність», «Я ціную навколишнє середовище», «Збереження водних ресурсів для наступних поколінь», «Бережливе ставлення до всього живого і неживого»), прагматична економіко-екологічна діяльність («Якщо винищити цінні природні об'єкти, то в нас не буде середовища існування», «Економлю воду, щоб зберегти якомога більше для наступних поколінь», «Висадження дерева», «Прибирання вулиць», «Якщо навколо не дуже чисто, я прибираю», «Я щороку підгодовую птахів, тварин, висаджую дерева», «Я роблю компост із листя, сортую сміття, не забруднюю повітря», «Моя сім'я розподіляє сміття, ми стараємося не купувати пластикові речі (трубочки, стаканчики), садимо чимало дерев, узимку підгодовуємо птахів», «Сортую сміття, економлю природні ресурси»), соціальна складова екологічної діяльності («Зацікавлення в участі і цих заходах»,

«Якби було більше природоохоронних заходів, я б частіше брала в них участь та проявляла зацікавленість»).

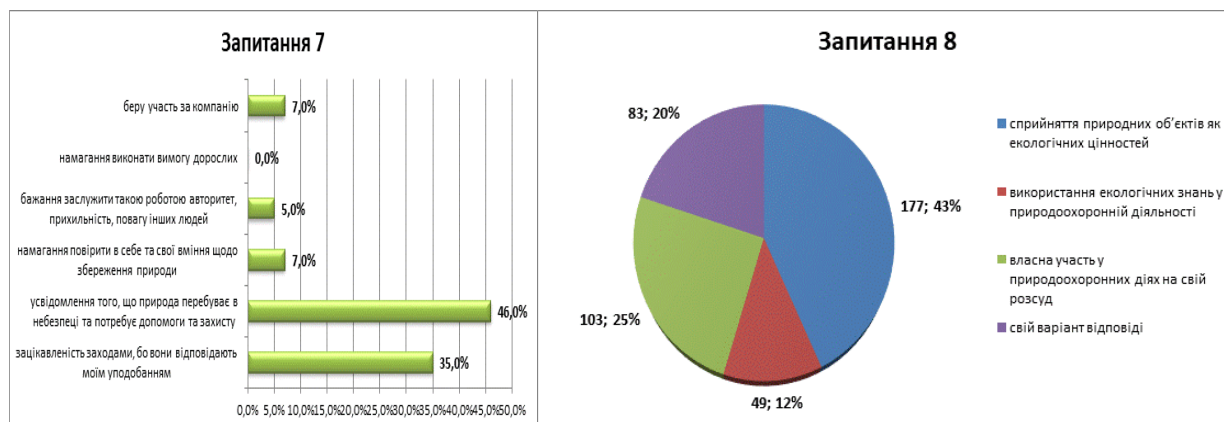


Рис. 7. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 7 запитання анкети

Рис. 8. Виявлення практичної готовності до природоохоронних дій школярів за відповідями на 8 запитання анкети

Дев'яте запитання стосувалося думки респондентів щодо того, як слід учинити з людьми, котрі забруднюють довкілля, та пропонувалося обґрунтувати відповідь. Результати відповідей учнів розподілилися таким чином: найбільша кількість школярів обрали «накладати штраф» – 222 (54 %), на другому місці – примусити прибирати після себе (103/25 %), на третьому – не зачіпати їх, бо однаково не буде результату (45/11 %), останнім названо проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу – 31 учень, що становить 7 % від загальної кількості опитаних (рис. 9). Серед особистих тез респондентів, якими вони обґрунтовували власний вибір «накладати штраф», доволі показові: «Я вважаю, що таких потрібно карати», «Адміністративна відповідальність», «Лише отримавши штраф та сплативши його, людина буде обачнішою», «Якщо буде якийсь покарання, то людина не захоче шкодити ще раз», «Гарним способом перевиховання є накладання штрафів», «Накладати величезні штрафи, бо тільки гроші зараз можуть уплинути на дії людей», «Штрафи забезпечать кращі результати, адже для людей завжди головними були гроші, тож їм буде шкода віддавати їх за нанесення шкоди довкіллю», «Тільки накладання штрафу змусить людей бути акуратними», «Кожен повинен відповідати за свої дії» – демонструють відсутність таких моральних цінностей у сучасному суспільстві як відповідальність за власні дії та вчинки, брак моральних орієнтирів, загальну невихованість. Аргументуючи вибір запропонованої відповіді «примусити прибирати після себе», школярі дають такі тези: «Як штраф, виконувати громадські роботи з прибирання», «Я вважаю, що люди, які забруднюють

довкілля, повинні відбувати покарання», «Накладати штрафи, щоб наповнити бюджет і проводити природоохоронні заходи», «Людина повинна зрозуміти, що після таких дій буде покарання». Обґрунтовуючи вибір «не зачіпати їх, бо однаково не буде результату», учні наводять такі думки: «З людьми без здорового глузду не буде результату. Треба змінювати свідомість населення», «У нашому суспільстві агітація не дасть результатів, треба накладати штрафи». Школярі, котрі вибрали тезу «проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу», на її підкріплення наводять такі аргументи: «Примусити прибирати я не зможу, але і пройти повз також», «Випускати газети, розповідати меншим, написати в соцмережах», «Спробую розповісти про проблеми природи і до чого це призводить».

Десяте запитання анкети передбачало визначення найперспективніших шляхів вирішення екологічних проблем. Школярам надавалася можливість вибрати три основних варіанти відповідей у порядку від найвагомшого до менш значущих. Під час відповіді на це запитання учні назвали найважливішим упровадження більших штрафів для забруднювачів довкілля (251 опитаних / 61 %), що суголосно відповідам на попереднє (дев'яте) запитання; на друге місце школярі поставили – навчити всіх приймати екологічно безпечні рішення та діяти так, щоб наносити довкіллю якомога менше шкоди (234/57 %); на третьому – збільшити території для дикої природи (161/39 %). Із певним відривом від означених шляхів вибір здійснений на користь такого шляху вирішення екологічних проблем, як менше споживати природних ресурсів і менше створювати сміття (144/35 %); застосування новітніх технологій (119/29 %); зміна екологічної свідомості населення (103/25 %); зменшення промислового і сільськогосподарського виробництва (58/14 %) (рис. 10).

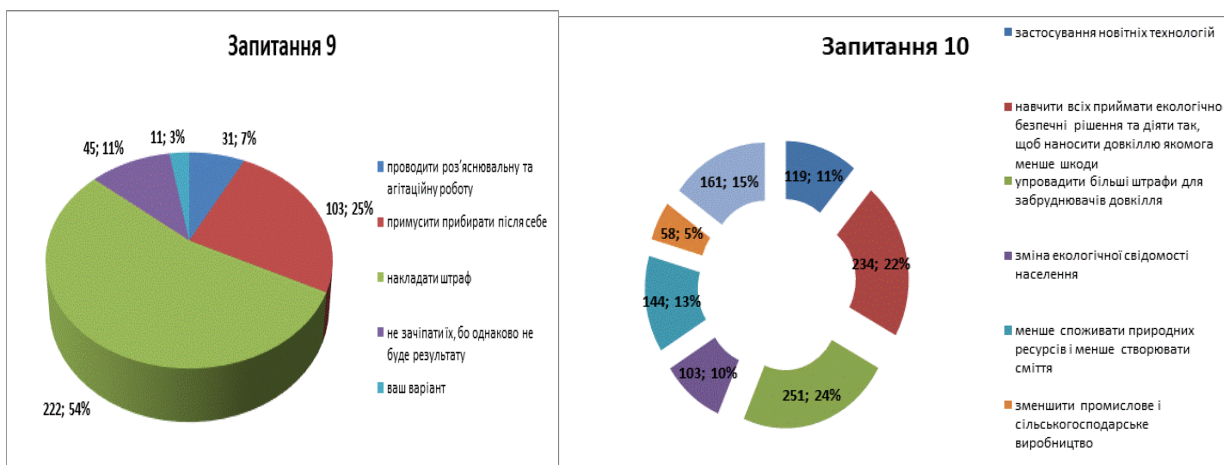


Рис. 9. Виявлення способів впливу на людей задля зменшення екологічних проблем за відповідями на 9 запитання анкети

Рис. 10. Визначення школярами найперспективніших шляхів вирішення екологічних проблем за відповідями на 10 запитання анкети

Коеволюційні цінності екологічної компетентності учнів, представлені у відповідях на запитання, пов'язані з необхідністю забезпечити своє майбутнє через змінювання себе, пристосування до об'єктивних вимог природи. Коеволюційний перехід системи «людина-біосфера» до стану динамічно стійкої цілісності, симбіозу означатиме реальне перетворення біосфери в ноосферу, для забезпечення чого людство повинно слідувати екологічному (сукупність заборон на ті види людської діяльності, які загрожують невідновним змінами в біосфері, несумісними із самим існуванням людства) й етичному (зміна світогляду людей, його повороту до загальнолюдських цінностей (наприклад, відчуттю поваги до будь-якого життя), уміння ставити загальні інтереси над власними, переоцінки традиційних споживчих ідеалів) імперативам.

Обговорення. Дослідженню ціннісних засад формування екологічної компетентності, екологічної етики присвячені праці Н. Анацької [1], К. Левківської [3], І. Лозовської [4], С. Михайлюк [5], О. Пруцакової [7, 8] тощо. Аналіз наукового та педагогічного супроводу сталого розвитку здійснено С. Рудишиною та І. Кореневою [6]. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи стала об'єктом вивчення Н. Пустовіт, О. Колонькової, О. Пруцакової, Г. Тарасюк, Ю. Солобай [2]. Розвиток екологічної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти для сталого розвитку Н. Рідей та С. Толочко [9].

Так, розвиток екологічної компетентності учнів залежить від сформованості екологічної компетентності вчителів, яка, на думку Н. Рідей та С. Толочко, передбачає опанування науковим знанням щодо еволюції взаємин людини і природи, основних факторів деградації довкілля, структури сучасної екології як нової філософії життя людства, природно-ресурсного потенціалу екосистем та їх соціоекономічного аналізу народногосподарської доцільності, економіки природокористування сучасних агро-, урбо-, техноекосистем, екології людини [9, с. 146].

Аналіз сучасних глобальних екологічних проблем показав, що формування системи екологоорієнтованих цінностей особистості має відбуватися за кількома напрямками: на основі узгодження із запитамі глобальної змінюється екологічна дійсність на планеті; толерантність відносно попередніх цінностей у системі «людина-природа»; пристосування раніше існуючих цінностей до нових умов взаємодії особистості, суспільства і природи.

Виховна як невід'ємна складова освітнього процесу в контексті означеного наукового

дослідження має ґрунтуватися на загальнолюдських, культурних, цінностях громадянського суспільства, принципах формування нової особистості (носія екологічної свідомості – еколюдини) і екологізації дискурсивних і повсякденних практик малих соціальних груп (сім'ї і локальних) через виховання і освіту. Екологічна компетентність повинна забезпечити розвиток глобальної свідомості для урахування інтересів майбутніх поколінь і формування екологічного стилю життя. Умовами успішної взаємодії (у тому числі з природою) визначено: наявність мотивації взаємодії; значимість діяльності, у якій спонукається налагоджувати взаємодію з природою та її об'єктами для досягнення певної мети; наявність засобів, необхідних для реалізації процесу взаємодії з природою; індивідуально-психологічні особливості суб'єктів, що сприяють успішній взаємодії з природою на основі ціннісного ставлення до неї; наявність соціально-психологічних умов, що сприяють максимально ефективному протіканню процесу ціннісної взаємодії з природою. Її характер визначається такими положеннями: правильним і дозволеним є тільки те, що не завдає шкоди природі й забезпечує екологічну рівновагу; етичні норми та правила поширюються як на співдіяння між людьми, так і на взаємодію зі світом природи.

Висновки. Отже, вивчення стану сформованості екологічної компетентності через визначення екологічних цінностей школярів уможливило формулювання низки положень про:

- домінування прагматичної екологічної діяльності, пов'язаної з проблемами споживання, а також тісний зв'язок зі здоров'язбережувальною чи/або безпековою (актуальною в контексті всесвітнього карантину, спричиненого інфекцією Ковід – 2019) та соціальною проблематикою;

- значення сформованості екологічних цінностей людей для мінімізації загрози щодо життя майбутніх поколінь;

- відсутність мотиваційно-ціннісної спонуки до реальної природоохоронної діяльності, індивідуальної чи колективної;

- зв'язок коеволюційних цінностей екологічної компетентності учнів з необхідністю забезпечити своє майбутнє через змінювання себе, пристосування до об'єктивних вимог природи, слідування екологічному й етичному імперативам;

- необхідність упровадження наскрізної екологічної освіти (навчання та виховання) в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, просвітницької діяльності з метою формування

в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості, мотивації до її формування та здійснення природоохоронної діяльності.

Підсумовуючи зазначене, можемо констатувати, що вищенаведені положення орієнтовані на непротиставлення людини й природи; екологічно доцільну поведінку людини в природі; сприйняття природних об'єктів як рівноправних партнерів взаємодії; баланс прагматичної й непрагматичної взаємодії людини з природою, що і становить основу ціннісних засад формування екологічної компетентності школярів.

Список використаних джерел

1. Анацька Н. В. Екологічна освіта : знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини : дис. ... канд. філ. наук. Київ, 2016. 220 с.
2. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт та ін. Харків : Мадрид, 2016. 154 с.
3. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України : автореф. дис...канд. пед. наук. Житомир, 2015. 22 с.
4. Лозовська І. М. Екологічне виховання старшокласників у процесі профільного навчання в ліцеї-інтернаті : дис...канд. пед. наук. Луцьк, 2018. 281 с.
5. Михайлюк С. Аксиологічні основи екологічної етики. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 754–755. С. 223–227.
6. Науковий та педагогічний супровід сталого розвитку: Дискурс 2019 : колективна монографія / за ред.: С.Д. Рудишина, І.М. Кореневої. Суми: Вінниченко М.Д, 2019. 330 с.
7. Особистість у гармонії з природою : метод. реком. / О. Пруцакова, Н. Пустовіт, А. Логінова. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 72 с.
8. Пруцакова О. Л. Ціннісні аспекти екологічної компетентності школярів у час глобальних викликів. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2019. С. 217–221.
9. Рідей Н.М., Толочко С.В. Розвиток екологічної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти для сталого розвитку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. № 21. Т. 2. С. 144–148.

References

1. Anatska, N. V. (2016). *Ekolohichna osvita: znannia i zhyttievo-tsinnisni oriientatsii suchasnoi liudyny* [Environmental education: knowledge and life and value orientations of modern person] (PhD dissertation, Kyiv).
2. *Ekolohizatsiia osvitnoho prostoru suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly* [Ecologization of educational space in modern secondary school]. (2016). Kharkiv: Madryd.
3. Levkivska, K. V. (2015). *Tsinnisni zasady diialnosti innovatsiinykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [Value principles of activity of innovative general educational establishments of Ukraine] (Dissertation Abstract, Zhytomyr).
4. Lozovska, I. M. (2018). *Ekolohichne vykhovannia starshoklasnykiv u protsesi profilnoho navchannia v litsei-internati* [Ecological education of high school students in the process of specialized education in the boarding lyceum] (Doctoral dissertation, Lutsk).
5. Mykhailiuk, S. (2015). *Aksiolohichni osnovy ekolohichnoi etyky* [Axiological bases of ecological ethics]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu*, 754–755, 223–227.
6. Rudyshyn, S. D., & Koreneva, I. M. (Eds.). (2019). *Naukovyi ta pedahohichni suprovod staloho rozvytku: Dyskurs 2019* [Scientific and pedagogical support of sustainable development: Discourse 2019]. Sumy: Vinnychenko M.D.

7. Prutsakova, O., Pustovit, N., & Lohinova, A. (2019). *Osobystist u harmonii z pryrodoiu* [Personality in harmony with nature]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.

8. Prutsakova, O. L. (2019). Tsinnisni aspekty ekolohichnoi kompetentnosti shkolariv u chas hlobalnykh vyklykiv [Value aspects of students' environmental competence in times of global challenges]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial*. 217–221.

9. Ridei, N. M., & Tolochko, S. V. (2018). Rozvytok ekolohichnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity dlia staloho rozvytku [Development teachers' ecological competence in the system of postgraduate pedagogical education for sustainable development]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nau*, 21(2), 144–148.

Svitlana Tolochko,

Doctor of Sciences in Education, Associate Professor Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv

DETERMINATION OF AXIOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF SCHOOLCHILDREN'S ECOLOGICAL COMPETENCE

Abstract. *The article presents the results of the summative stage of the experiment on the topic «Axiological principles of formation of schoolchildren's ecological competence» on the basis of experimental general secondary educational establishments of Chernihiv region (Nizhyn).*

The goal and objectives of the research is to analyze the state of development of axiological principles of schoolchildren's environmental competence, to justify its value foundations and identify ways of formation based on the experimental-practical stage of the study. To achieve this goal, general and special research methods (analysis, synthesis, systematization, classification, comparison and generalization) were used to determine the state of formation of schoolchildren's ecological competence, substantiation of value bases of formation of schoolchildren's ecological competence and further analysis of available scientific-methodical and educational support.

To make a survey, it was used a questionnaire on the state of formation of environmental competence, which consisted of 10 questions on thematic blocks: ranking of schoolchildren's value priorities to identify global problems (questions 1-2); to identify regional problems (questions 3-4); survey on the questionnaire on the state of environmental competence formation (questions 5-10). Using student's questionnaires as a method of studying the axiological principles of formation of schoolchildren's environmental competence has identified the following main thesis. According to the analysis of the world's existing problems that most threaten future generations, they are divided into three blocks: biosafety, environmental problems and the state of the environment; public environmental values. Among the biggest environmental problems of Ukraine, respondents ranked plant and animal destruction, depletion of the country's natural resources, deforestation, accumulation of industrial and domestic waste, air pollution, pollution and lack of surface and groundwater. The state of ecological competence formation through definition of schoolchildren's ecological values was studied. The value principles of personality formation through motivation of students to environmental actions, ways to show practical readiness of students for them were found, the most promising ways to solve environmental problems were identified.

Key words: *ecological competence, axiological principles, process of formation, education of sustainable development.*

Стаття надійшла до редакції 26.05.2021.
Стаття прийнята до публікації 23.06.2021.